

Zaščitna sestra



Bor Zavrl

Zgodovina zdravstvene nege v Sloveniji je zanimiva in bogata. Skozi zgodovino so v zdravstveni negi delovale številne bolj ali manj neformalno in formalno izobražene osebe. Če želimo govoriti o zgodovini slovenskih, formalno izobraženih, predhodnicah medicinskih sester, ne moremo mimo zaščitnih sester.

V Kraljevini SHS/Jugoslaviji so obstajale štiri sestrske šole. Najstarejši šoli v Zagrebu in Beogradu sta s poukom začeli leta 1921, ljubljanska 1924 in šola v Skopju leta 1931 (Grković-Janović, 2015). Avgusta 1923 je bila ustanovljena »Šola za sestre pri Zavodu za socialno-higiensko zaščito dece v Ljubljani«, s poukom pa je začela leta 1924 in je bila v začetku monovalentnega tipa s preciziranim programom za socialno-higiensko zaščito otrok. Pouk je trajal eno leto, diplomatke pa so pridobile naziv dečja (otroška) zaščitna sestra. Marca 1927 je šola uvedla dvoletno izobraževanje in se preimenovala v Šola za dečje zaščitne sestre in dojenjske negovalke. Naziv diplomantk je ostal enak. Dvoletna šola je ostala do leta 1931. V skladu z zakonom je nato postala triletna. Preimenovala se je v Šola za zaščitne sestre v Ljubljani. Bila je polivalentnega tipa in je začela delovati 1. decembra 1931. Po končanem tretjem letu izobraževanja je učenke čakal zaključni oz. diplomski izpit. Če so ga uspešno opravile, so pridobile naziv zaščitna sestra oz. diplomirana zaščitna sestra (Dragaš, 1938). Kot kratice naziva v literaturi in virih najdemo: sr., z. sr., zaš. ses., zaš. sr. in zaš. sestra.

Zaščitna sestra oz. diplomirana zaščitna sestra je bil torej uraden naziv za absolventko oz. diplomantko strokovne sestrske šole. Naziv diplomantk sestrskih šol v Kraljevini SHS/Jugoslaviji ni bil enoten. Enotnost so skušali doseči že v letu 1933, ko so izbirali primeren naziv za diplomantke, vendar se niso mogli odločiti za nobenega. V Sloveniji je bil uporabljen izraz zaščitna sestra, na Hrvaškem sestra pomočnica, v Srbiji pa nudilja (Grković-Janović, 2015). Vsi ti nazivi so se prepletali v uradnih spisih in literaturi.

Slovenske zaščitne sestre so bile združene v stanovski organizaciji, ustanovljeni leta 1927, z imenom Organizacija absolventk

šole za sestre v Ljubljani oz. Organizacija absolventk šole za sestre v Zavodu za socialno-higiensko zaščito dece v Ljubljani. To je bila prva sestrska organizacija v takratni skupni državi. V naslednjem letu se je preimenovala v Organizacijo diplomiranih zaščitnih sester v Ljubljani. Ob ustanovitvi Jugoslovanskega društva diplomiranih sester leta 1929 je ljubljanska organizacija postala del (sekcija) tega krovnega društva in se je preimenovala v »Jugoslovensko društvo diplomiranih sester – Sekcija Dravske banovine oziroma Društvo Jugoslovanskih diplomiranih sester – Sekcija Dravske banovine« (Keršič & Klemenc, 2017).

Po končanem šolanju in pridobljenem nazivu zaščitna sestra se jih je večina zaposlila. Njihovo primarno področje je bilo preventivno zdravstveno varstvo. Najdemo jih v ambulantah zdravstvenih domov in zavarovalnic, na terenu, v protituberkuloznih dispanzerjih, vrtcih in otroških ustanovah, počitniških kolonijah, zaposlene v higienskih ustanovah in kot učiteljice v šolah, zaposlene pri družinah in posameznih občinah (Dragaš, 1938). Na jugu skupne države pa so delovale tudi v bolnicah in klinikah ter sanatorijih (Grković-Janović, 2015). Sodelovale in povezovala so se s številnimi društvi in opravljale pomembno zdravstveno-vzgojno delo med prebivalstvom. V slovenskem prostoru jim preboj v kurativno zdravstveno varstvo ni uspel tja do druge svetovne vojne, njihova mesta so zasedale redovnice. Vsa mesta redovnic v kurativi so zasedle po letu 1948 (Zavrl, 2021).

Zaščitne sestre so postale prepoznavne tudi po svoji uniformi. Svetlo modra obleka z belim ovratnikom in manšetami ter belim predpasnikom in belo čepico za ambulantno delo ter temno modra obleka z belim ovratnikom in manšetami za delo na terenu sta bili uniformi, po kateri so ljudje prepoznali zaščitno sestro. Na uniformi so nosile pripeto tudi diplomsko oz. sestrsko značko (Dugac & Horvat, 2013). Še danes je modro-bela kombinacija delovne obleke razpoznavni znak medicinskih sester.

Poklic zaščitne sestre je bil težak, to so dekleta spoznala že med šolanjem in kasneje med opravljanjem poklica. »Ni dovolj nositi belo čepico na glavi, bel predpasnik in naslov »sestra«. Ta poklic zahteva od človeka velike odgovorne dolžnosti in stavlja nanje težke zahteve: veliko spoštovanje, samozrtvovanje, dobre živce in trdno zdravje. V tem poklicu ne moremo obogateti. Navzlic temu omogoči poklic sestre še zmeraj, da ji bo tudi v starosti omogočeno financijelno in materialno skromno in pošteno življenje«,

je o sestrskem poklicu zapisal bivši ravnatelj šole (Dragaš, 1938). Zaščitne sestre same so za svoj poklic zapisale, da je težak, da zahteva veliko socialnega čuta, požrtvovalnosti in da je v njem tudi veliko tveganj, a navsezadnje, da je lep (Pirc, 1938).

Zaposlitve zaščitnih sester so bile pogosto krivične in obremenjujoče. Imele so namreč časovno zelo obširen delavnik s številnimi obveznostmi. Pogosto nezadovoljne so bile tudi z načinom zaposlitve. Obstajalo je več načinov zaposlitve, od nje pa je bila odvisna plača oz. finančni prilivi. Nekaterim se je uspelo prebiti med državne uradnice, veliki večini to ni uspelo in so bile zaposlene honorarno, pogodbeno, pragmatično ali kot dnevničarke. Srečevale so se celo s prepovedjo klicanja po strokovnem nazivu in nošenja uniforme, z idejo uvedbe celibata, kupovanjem uniforme na svoje stroške, zelo nizkim plačilom prehrane in podobno (Zaščitna sestra, 1941; Miloradović, 1978).

Še tik pred drugo svetovno vojno je sestrsko društvo trdilo: »Poklic zaščitne sestre je bil do pred leti malo znan. Saj imamo še danes dosti inteligentov, ki tega poklica ne poznajo ali pa samo površno, zato tudi nepravilno presojajo in omalovažujejo.« Ob opravljanju dela, ki je zelo pestro, so jih ljudje videvali pri različnem delu in jim tako dajali različne nazive: strežnica, bolničarka, zdravnica ... (Društvo diplomiranih zaščitnih sester, 1941). Najbolj pogost in še danes uporabljen pa je »sestra«, kar je naziv, ostanek oz. poimenovanje zaradi prisotnosti redovnega osebja (Grković-Janović, 2015). »Sestra« je postal tradicionalni naziv, ki pa kaže tudi na poseben odnos in globoko zaupanje med bolnikom in zaščitno sestro, na to kaže tudi nagovarjanje zaščitnih sester z njihovim imenom. Sestra Anica, sestra Dragica ... To nagovarjanje zaščitnih sester z imenom se je tako zakoreninilo, da je prisotno še sedaj in so s takim poimenovanjem ostale ljudem v spominu (Dugac, 2015).

Koliko je bilo zaščitnih sester pred drugo sv. vojno v Sloveniji? Natančnega podatka ni. Po nekaterih podatkih jih je bilo 60 do 70. V ljubljanski šoli se jih je do leta 1945 izobrazilo oz. diplomiralo 229. Po podatkih Ministerstva za narodno zdravje je bilo oktobra 1945 v Sloveniji 135 zaščitnih sester in še 35 v internaciji in vojski. V predvojnem in medvojnem obdobju vse v Sloveniji izobražene zaščitne sestre niso delovale v svojem poklicu, nekatere Slovenke pa so se izobrazile in/ali delovale tudi v južnih predelih skupne države. Do leta 1941 je v Kraljevini Jugoslaviji naziv zaščitna sestra pridobilo približno 1000 žensk (Zavr, 2021).

Pomemben mejnik v razvoju sestrskega poklica je bila druga svetovna vojna. Ta je močno zarezala vsa področja življenja, med drugim tudi v zdravstvo in zaščitne sestre. Prekinjen je bil njihov stanovski in profesionalni vzpon. Z letom 1941 je postalo sestrsko društvo nedejavno, šolanje zaščitnih sester na ljubljanski šoli se je med okupacijo nadaljevalo, zaščitne sestre so še naprej opravljale svoje poslanstvo. Dela jim v tistih težkih časih ni zmanjkalo. Ostale so zaposlene v zdravstvenih ustanovah, kjer so opravljale

redno delo, mnoge pa poleg tega še ilegalno delo za odporniško gibanje, aktivno so se vključevale tudi v partizansko vojsko in njeno saniteto, med vojno zasledimo prve zaposlitve zaščitnih sester v bolnišnični službi, aktivno skrbijo za najbolj ogrožene ... Tudi po vojni niso ostale neopažene. Za svoje delo so bile nekatere nagrajene tudi z medaljo Florence Nightingale. Razvoj in vzpon poklica zaščitne sestre se je nadaljeval. Povečala pa se je tudi potreba po tej poklicni skupini (Zavr, 2021).

Že med vojno oz. tik po njej se zasledijo posamezni primeri uporabe naziva medicinska sestra (Zavr, 2017). Novi naziv je prišel v uporabo po preimenovanju šole. V šolskem letu 1946/47 vpisane učenke so zaključile triletno šolanje na preimenovani Šoli za medicinske sestre v Ljubljani (Toni Gradišek, 1992). Šola za zaščitne sestre in zaščitne sestre pa so s tem postale zgodovina in pomnik o vzponu našega poklica.

Literatura:

Dragaš, B., 1938. *Zgodovina in delo sestrtva v Sloveniji: od prevrata do leta 1934*. Ljubljana: 7. Blasnika nasl., pp. 6–29.

Društvo diplomiranih zaščitnih sester, 1941. *Pojasnilo o poklicu zaščitne sestre*. Slovenski narod 1. 3. 1941, p. 3.

Dugac, Ž., 2015. *O sestrama, siromašnima i bolesnima: Slike socijalne i zdravstvene povijesti meduratnog Zagreba*. Zagreb: Srednja Europa, pp. 3–36.

Dugac, Ž. & Horvat, K., 2013. *Službeno, praktično i elegantno: o uniformama sestara pomoćnica – medicinskih sestara od 1920-ih do 1940-ih godina u Hrvatskoj*. Acta Med Hist Adriat, 11(2), pp. 251–274.

Grković-Janović, S., 2015. *Sestrinska riječ: Između sućuti i dužnosti*. Zagreb: Medicinska naklada, Škola narodnog zdravlja »Adrija Štampar«, pp. 55–340.

Keršič, I. & Klemenc, D., 2017. *Ustanovitev, organizacijske sheme in žigi*. In: Keršič, I., Klemenc, D., Berkopec, M., Mihelič Zajec, A., Seničar, Ž., eds. *Negovanje dediščine skozi devet desetletij: organizirano delovanje medicinskih sester na Slovenskem*. Ljubljana: Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije, pp. 29–56.

Miloradović, M., 1978. *Petdesetletnica strokovnega društva medicinskih sester na Slovenskem*. Obzornik zdravstvene nege, 12(1/2), pp. 3–22.

Pirc, I., 1938. *Zdravje v Sloveniji: Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije v Sloveniji 1922–1936*. Ljubljana: Higijenski zavod, pp. 59–72.

Toni Gradišek, A., 1992. *Šola za medicinske sestre v Ljubljani*. V: Šuštar, B., ed. *Šola za sestre: zdravstveno šolstvo na Slovenskem 1753–1992: razstveni katalog*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, pp. 57–64.

Zavr, B., 2017. *Partizansko zdravstvo in zdravstvena nega na področju Kočevskega Roga*. Diplomsko delo. Ljubljana: Zdravstvena fakulteta.

Zavr, B., 2021. *Slovenske medicinske sestre v osrednji Sloveniji v obdobju 1919–1945*. Magistrsko delo. Ljubljana: Zdravstvena fakulteta.

Magistrsko delo s področja zgodovine zdravstvene nege



Irena Keršič

Delovna skupina za ohranjanje zgodovine zdravstvene in babiške nege pri Zbornici – Zvezi si prizadeva spodbujati zanimanje za raziskovanje zgodovine obeh poklicnih skupin. Bor Zavrl je leta 2017 diplomiral na Zdravstveni fakulteti Univerze v Ljubljani z diplomskim delom *Partizansko zdravstvo in zdravstvena nega na področju Kočevskega roga*. Raziskovanje zgodovine zdravstvene nege je nadgradil 16. 12. 2021 z zagovorom magistrskega dela *Slovenske medicinske sestre v osrednji Sloveniji v obdobju 1919–1945*. Mentor magistrskega dela je bil izr. prof. dr. Tomaž Pavlin, somentorici pred. Andreja Mihelič Zajec in Irena Keršič ter recenzentka doc. dr. Marija Zaletel.

do katere je dostopal v različnih virih, zaradi zgodovinske tematike ni upošteval časovnega okvira izdane literature. Tako je gradivo iskal v Narodni in univerzitetni knjižnici, knjižnici Muzeja novejše zgodovine Slovenije, Inštituta novejše zgodovine, knjižnici Medicinske fakultete, knjižnici Arhiva Republike Slovenije, Mestni knjižnici Ljubljana in knjižnici Zgodovinskega arhiva Ljubljana.



Fotografija: Zagovor magistrskega dela Bora Zavrla, od leve proti desni: Tomaž Pavlin, Bor Zavrl, doc. dr. Marija Zaletel, pred. Andreja Mihelič Zajec, Irena Keršič. Fotografija: Tita Stanek Zidarič. (Vir: Andreja Mihelič Zajec)

Posebna vrednost opravljenega dela je, poleg raziskovanja in osvetlitve zgodovine lastne poklicne skupine, v iskanju in objavi primarnih virov, za katere si je Bor Zavrl vzel veliko časa. Pri dolgotrajnem iskanju literature,